ڕێژیسیۆر و دیدار لەگەڵ تێکستدا

د. فازیل جاف
(سوێد)

خوێندنەوەی یەکەمی دەقەکەت گەلێ گرنگە، چونکە وەکو ڕێژیسیۆری ئەمریکایی میکاییل بلوم دەڵێ: خوێندنەوەی یەکەم بۆ ڕێژیسیۆری دەردەخات کە تا چ ڕادەیەک بینەری ئاسایی خۆی تێدا دەدۆزێتەوە.. بەشێوەیەکی گشتی کاریگەریی خوێندنەوەی یەکەم لەسەر مێشک و دەروونی ڕێژیسیۆر گەلێ گرنگە، بە مەرجێ ئەو خوێندنەوەیە لە بارودۆخێکی گونجاودا ئەنجام بدرێ.

باشە دەبێ مەبەست لە بارودۆخی گونجاوی خوێندنەوەی دەق چی بێ؟ خوێندنەوەی دەق دەبێ لەئەتمۆسفیر و بارودۆخێکی لە باری ئەوتۆدا بێ، کە هزر و مێشکی ڕێژیسیۆر تەنیا ئاراستەی دەقەکە بێ و لەناو جیهانی شانۆنامەکە نەترازێ.

هەوڵ بدە لەکاتی خوێندنەوەی یەکەمی شانۆنامەکەدا لە هەموو شتێ دابڕێی، لە ئامرازەکانی پێوەندی بە دەوروبەر و بیستن و دیتن وەکو تەلیفۆن، ڕادیۆ، تەلەفزیۆن، مۆسیقا دوورکەوە. باشترین خوێندنەوە ئەوەیە کە مێشک و دڵ و دەروونت تەواو لەسەر دەقەکە بێ. خوێندنەوەی یەکەمت بەیەک هەناسە بێ و لە یەک دانیشتندا دەقەکە تا کۆتایی بخوێنەوە.

ئەو ڕێژیسیۆرانەی کە دەق بە پچرپچری و لەچایخانە و لەناو پاسدا یان بە تەماشای تەلەفزیۆن و گوێگرتن لە ڕادیۆوە دەخوێننەوە، پاشتر کاڵفامی و بە هەڵە تێگەیشتنیان لە دەق لەکاتی نمایشەکەدا دەردەکەوێ.

پاش خوێندنەوەی یەکەم، تێفکرین و بۆچوونەکانی خۆت تۆمار بکە، با بۆچوونەکانت گەلێ سادە و ڕاستەوخۆ بن. بۆ نموونە: زمانی شانۆنامەکەم پێ باشە، بابەتەکەی لەگەڵ سەردەمدا دەگونجێ، بەڵام هەندێ دیمەنی

دریژە، کەسایەتییەکان چاک وێنەکێشراون.. تاد پاشتر دوای خوێندنەوەی دووەم و سێیەم و قوولبوونەوە لە دەقەکە و لە پرۆڤەکان و لەناو پرۆسەی کارکردندا بۆت دەردەکەوێ کە ئەو بۆچوونانەی خوێندنەوەکانی یەکەم جارت چەند گرنگن، ئەنجا چۆن چارەسەر بۆ کۆسپ و بەربەست و کێشەکانی ناو شانۆنامەکە دەدۆزیتەوە. هەر بلوم خۆی دەڵێ: لەکاتی پرۆڤەکردندا، کە لە دیمەنێکدا تووشی کێشە دەبم، هەوڵ دەدەم بەبیری خۆمی بێنمەوە کە لە خوێندنەوەی یەکەمدا هەستم بەچی دەکرد.

خوێندنەوەی شانۆنامەیەکی نوێ

کە ڕووبەڕووی شانۆنامەیەکی نوێ دەبیتەوە و دەتەوێ کاری لەسەر بکەی، هەوڵ بدە خۆت لە هەموو بیروبۆچوونێکی ڕابردووت ڕزگار بکەی، بێگەرد و پاک و ئاسوودە و بە مێشک و دەروونی کراوە و سافەوە لە شانۆنامەکە قوول ببەوە و تا دەتوانی بە وردی بیری لێ بکەوە، وەک ئەوەی هیچ کەرەسەیەکی تەکنیکی و هونەریت لە بیرەوەریدا تۆمار نەکردبێت. بێ حوکمی پێش وەخت، بێ فەرزکردنی فۆرمێکی دیاریکراویان ستیلێک کە خۆت حەزی لێ بکەی ڕووبەڕووی بابەتە تازەکەت ببەوە. لەوە خراپتر نییە کە ڕیژیسێر دەستبەجێ و بە دەم خوێندنەوەی یەکەمەوە بڕیاری دوا فۆرمەکانی دەرهێنان و سینۆگرافیا و نمایش و فەزای نمایش بدا.

هەموو ئەمانە دەبێ بەپێی پرۆسەی داهێنان و کارکردن لە گۆڕاندا بن، کەس نازانێ دەقەکەت لە کۆتاییدا چ فۆرم و ڕوخسارێک بەخۆوە دەگرن. خۆ دەبێ هەر واش بێ، چونکە ڕیژیسێریی پرۆسەیەکی سادە نییە و بە ئان و ساتێک کامڵ نابێ.

لە خوێندنەوەی یەکەمتدا هەوڵ مەدە شانۆنامەکە شی بکەیتەوە، شیکردنەوەی دەق قۆناخێکی پاشترە. لە خوێندنەوەی یەکەمدا یەک ئەرک بگرە ئەستۆی خۆت: بزانە کاریگەریی شانۆنامەکە لەسەر خۆت چییە و تا چەندە.

کە تێکست دەخوێنیتەوە هەوڵ بدە وەکو ڕیژیسێر بیخوێنیتەوە، نەک وەکو خوێنەرێکی ئاسایی، چونکە خوێندنەوەی ڕیژیسێر جیاوازە. خوێندنەوەی ڕیژیسێر خوێندنەوەی شانۆکار و بینەری ئاساییە لە هەمان کاتدا.

لە دیداری یەکەمتدا لەگەڵ شانۆنامەکەتدا، با دەروونت ئاسوودە و خەیاڵت فراوان بێت. لەبیرت نەچێ کە یادەوەری و هەگبەی شارەزایی کۆن گەلێ جار ڕێگا لە خەیاڵ و داهێنان دەگرن. هەر کاتێ پەنات بردە بەر خەیاڵ دەبێ بەر لە هەموو شتێ بە مێشکێکی ساف و بەتاڵ و لە بێدەنگیدا پەنای بەیتە بەر. خەیاڵ لە مێشکی سافەوە هەڵدەقوڵێ. گەر مێشک سەرقاڵ بێ خەیاڵ لەکار دەکەوێت. وەکو هارۆڵد کلۆرمان دەڵێ: لێگەڕێ با شانۆنامەکە کار بکاتە سەر تۆ، بەر لەوەی تۆ کار بکەیتە سەر شانۆنامەکەت.

با خوێندنەوەی دووەم و سێیەمت یەک لەدوای یەک نەبن، چەندی مەودای نێوان خوێندنەوەی یەکەم و دووەم و سێیەم زۆربێ، ئەوەندە گومان و دوودڵیت لا دەڕەوێتەوە.. مەودای زەمەنی کارکردن لەسەر دەقێک لای هەموو ڕیژیسێرێک یەک نییە، تەنانەت لای یەک ڕیژیسێریش لە دەقێکەوە بۆ دەقێکی دیکە دەگۆڕێ. میرهۆڵد شانۆنامەی ماڵی بووکەشووشەی ئیبسن-ی بە سێ ڕۆژ خستە سەر شانۆ، بەڵام بیست ساڵێک بیری لە شانۆنامەی پشکنەری گۆگۆل دەکردەوە، تاکو لە ١٩٢٦دا بە ئەنجامی گەیاند، بەدرێژایی تەمەنیشی بیری لە دەرهێنانی شانۆنامەی هاملێت دەکردەوە، هەرچۆنی بێ، ئەو ئاواتەی بردە ژێر گڵەوە.

مەودای زەمەنی بیرکردنەوە و کارکردن لەسەر دەق هەرچەند بێ، ڕیژیسێر دەبێ بگاتە باوەڕێکی ئەوتۆ کە تەواو لە دەقەکە قوول بۆتەوە و ئەنجا لەگەڵ هاوکارانی، بە تایبەت لەگەڵ سینۆگرافدا، قسە بکات. تەنانەت ئەو ڕیژیسێرانەی کە باوەڕیان وایە بەشی سەرەکی شیکردنەوەی دەق لەکاتی پرۆڤەدا مەیسەر دەبێ، دەڵێم تەنانەت ئەوانەش دەبێ خەزێنەیەکی لەباریان لەقوولبوونەوە بەناو تێکستەکەدا هەبێ بەر لەوەی دەست بە پرۆڤە بکەن.

هونەر و تەکنیکی خوێندنەوەی تێکست گەلێ گۆڕانی بەسەردا هاتووە و بە میتۆدی جودا ئەنجام دەدرێ. لەم ساڵانەی ڕابردوودا سەرچاوەیەکی زۆر لەبارەی خوێندنەوەی تێکستەوە نووسراوە، لە زۆربەی کۆلیجەکانی هونەری شانۆدا وەکو بابەتێکی تایبەت دەخوێندرێن. تۆ وەکو ڕیژیسێر دەبێ بەپێی توانا ئاگاداری ئەم بۆچوونانە بی و شارەزاییەکی باشت هەبێ لەم بوارەدا.

ئەمە بکە بە ڕێڕەو: چەند چاکتر و قوولتر لە

شانۆنامەکە بگەی، ئەوەندە چاکتر بەرجەستەی دەکەی. هەربۆیە تەنیا لەو حاڵەتەشدا، واتە کە خۆت بەدەقەکەدا قووڵ ببیتەوە و چاک لێی تێبگەی، ئینجا دەتوانی بیروبۆچوونەکانی خۆت بە هاوکاران و ئەکتەرانت بە ڕوونی و بەشێوەیەکی کۆنکریتی و دوور لە ئاڵۆزی بگەیەنی، تا چاکتر هاوکاران و ئەکتەرانت لەبیروبۆچوون و خواست و داواکارییەکانت بگەن، ئەو دەرهێنانەی تۆ دەتەوێ چاکتر دێتە بەرهەم.

هەرفۆرمێک پێشتر بڕیارت لەسەر دابێ بە خراپ کار دەکاتە سەر پرۆسەی داهێنان، ئەگەرچی ئەو فۆرمانەت گەلێ بەلاوە شاکاربن. ئەگەر فۆرمێکی دیارکراوت لا پەسەندە، یان ستیلێک لە هەموو ستیلەکانی دیکە پتر سەرنجت ڕادەکێشێ، هەموو ئەمانە ڕێگا لە داهێنان دەگرن، داهێنان لە فۆرم و ستیلدا پێشتر حوکمی لەسەر نادرێ و دەبێ لە ئان و ساتدا بخوڵقێت، واتە لە شوێن و کاتی خۆیدا دەخوڵقێت و ناگوێزرێنەوە و ناشدزرێن، فۆرمێک کە پێشتر بڕیاری لەسەر دەدەی بەشێوەیەکی خۆڕسک بۆت ساغ نابێتەوە، چونکە هی خۆت نییە، خوازراوە، نەخوڵقاوە، ئەگەر هی خۆیشت بێت، شێواز و کەرەسەیەکی هەڵەیە و لەگەڵ ئەو بەرهەمەدا ناگونجێ و دەست نادات.

دەقی وەرگێڕدراو

بەداخەوە ئاستی ئەدەبی دەقی وەرگێردراو قەت ناگاتە ئاستی ئەدەبی دەقەکە بەزمانە ئەسڵییەکەی خۆی. دەقی شانۆیی لە تایبەتمەندییەکەیدا لە شیعری دەچێ، بۆیە وەرگێڕەکانی دەقی شانۆیی دەبێ خاوەن ئەزموونی شانۆیی بن و توانایەکی باشیان بەسەر شانۆمەکەدا بشکێ و لە سروشت و تایبەتمەندیی مەجازی زمانی شانۆ بگەن. ڕیژیسێرانی خاوەن ئەزموون کێشەیەکی گەورەیان لەگەڵ دەقی وەرگێڕدراودا هەیە و بە ئاسانی پەسەندی ناکەن. ئەم کێشەیە بەتایبەتی خۆی لە شانۆنامە شاکارەکاندا دەنوێنێ و بۆ نموونە لە شانۆنامەکانی شەکسپیر و مۆلییردا، کە لە وەرگێڕاندا بەشێکی زۆری نرخ و بەهای ئەدەبی خۆیان لەدەست دەدەن. هەر لەبەر ئەوەشە شانۆنامەکانی شەکسپیر چەند جارێک تەرجەمە کراونەتە سەر زمانانی دنیا، سەرەڕای کارزانی و لێهاتوویی وەرگێڕەکان تەرجەمەکانیان هەر مایەی گلەیین.

بەراوردکردنی دەق

ئەگەر شانۆنامەکەت وەرگێڕدراوە، چاکتر وایە وەرگێڕانەکە لەگەڵ ئەسڵەکەیدا بەراورد بکەی. ئەمە ئەگەر زمانی ئەسڵیی شانۆنامەکە بزانی، ئەگەر نا با کەسێکی زمانزان ئەم ئەرکەت بۆ جێبەجێ بکا، ئەمە خۆی لەخۆیدا ئەرکی دراماتورگە، کە زۆر لایەنی دەقەکەت بۆ ساغ دەکاتەوە خۆ ئەگەر دەقەکە زیاتر لەیەک وەرگێرانی هەبێ، چاکتر وایە بە هەموویاندا بچیتەوە و بەراوردیان بکەی و گونجاوترینیان هەڵبژێرێ.

نەک یەکجار، بگرە بەدرێژایی خوێندنەوە و پرۆڤەکردن و زمانی شانۆنامەکەت ساغ بکەیتەوە.

لەبیرت نەچێ کە بێ گرێوگۆڵی و ڕەوانی زمانی شانۆنامەکەت مەرجێکی سەرەکییە بۆ نمایشی ئەکتەرەکانت و سەرکەوتنیان. ئەکتەر حەز بەزمانی سادە و ڕەوان بێ قۆرت و گرێ دەکا، بینەریش هەر هەمان ئارەزووی هەیە.

زەمەنی وەرگێڕان

گەلێ جار شانۆنامەیەک، کە کاتێکی زۆر بەسەر وەرگێڕانیدا تێدەپەڕێ لەگەڵ زمانی باو و هاوچەرخ، یان زمانی سەردەمی ئێستادا ناگونجێ. لە بەریتانیا و ئەمریکادا سەرلەنوێ شانۆنامەکانی ئیپسن و چێخۆڤ و ستریندبێرگیان وەرگێڕایەوە سەر زمانی ئینگلیزی، دوای ئەوەی کە بۆ شانۆکاران دەرکەوت وەرگێڕانەکانی سەد ساڵ پێش ئێستا بۆ ئەمڕۆ دەست نادات، چونکە لەلایەکەوە زمان خۆی گۆڕانێکی زۆری بەسەردا هاتووە و لەلایەکی دیکەوە زۆربەی زۆری ئەو وەرگێڕانانە لەکاتی خۆیدا بە پەلە پەل ئەنجام دراون، ئیدی چ لەبەر خواستی دەزگاکانی چاپ بووبێ و چ لەبەر پێداویستی بازاڕ بووبێ. کە شانۆنامەی یاری بە ئاگری ستریندبێرگم لە ڕووسیا دەرهێنا، ئەکتەرەکان بەر لە خوێندنەوەی یەکەم، پێیان وابوو کە وەرگێڕانەکە لە ڕووی زمانەوە لە زۆر جێگادا بۆ کۆمەڵگای ئەمڕۆی ڕووسیا دەست نادات، شانۆنامەکە بەر لە سەد ساڵ خرابووە سەر زمانی ڕووسی، بۆیە سەرلەنوێ کارمان لەسەر تێکستەکە کرد.

ڕیتمی زمانی زگماکی شانۆگەرییەکە

با ئەکتەرەکانت بەزمانی ئەسڵی گوێیان لە تێکستەکە بێ، هەوڵ بدە نمایشێکی یان خوێندنەوەیەکی شانۆنامەکەت بە زمانی خۆی پەیدا بکەی و خۆت و ئەکتەرەکانت گوێی لێ بگرن. ئەمە وا لە ئەکتەرەکانت دەکا ئاشنای چێژ و تاموسەدای زمانی شانۆنامەکە بن و سەبارەت بە ڕیتم و تێمپۆی شانۆنامەکە شارەزایی پەیدا دەکەن.

بەرلەوەی دەست بە پرۆڤەکردن بکەم لەسەر شانۆنامەی تەرتووف، گەلێ جار بەزمانی فەرەنسی گوێم لە نمایشی شانۆگەرییەکە دەگرت، چێژ وەرگرتن لە زمانەکە و لە ڕیتمی شیعرەکانی مۆلێیر و ئەدای ئەکتەرە فەرەنسییەکان بوون بەسەرچاوەی ئیلهام، تەنیا ئەو دەمە تێگەیشتم شانۆنامەکە چەند بەهای خۆی لە تەرجەمەکردندا لەدەست داوە.

بە هەمان شێوە کە لە مەغریب شانۆنامەی «خەونی نیوەشەوێکی هاوینم» خستە سەر شانۆ، داوام لە ئەکتەرەکان کرد گوێ لە نمایشێکی شانۆی ڕۆیاڵ شەکسپیر بگرن، تاوەکو بەئەدای ئەکتەرانی خاوەن ئەزموونی ڕۆیال شەکسپیر کۆمپانی، کەم تا زۆر ئاشنای زمان و ڕیتم و سەداو زایەڵەی وشەکان ببن و چێژ لە زمانە ئەسڵییەکەی شەکسپیری نەمر وەربگرن.

لە ڕاستیدا مەغریبییەکان زۆر ئاشنای شەکسپیر و شانۆی ئینگلیزی زمان نین، ئەوان زیاتر بەلای کولتووری فەرەنسی و ئیتاڵی و ئیسپانیدا دەیشکێننەوە ئەکتەرەکان ئەوەندە سەرسامی ئەو ئەدایە بوون، تەنانەت بڕگەیەکمان بۆ دەستپێکی شانۆنامەکە، هەڵبژارد، لەناو جەرگەی تاریکیدا بەو بڕگەیە پەردە لەسەر شانۆنامەکە لادەبرا. بەدەم هەمان ڕیتمەوە ئەکتەرەکانیش ڕیتمی تێکستە عەرەبییەکەیان بینا دەکرد.

باشترین وەرگێڕان

ئەگەر چەند وەرگێڕانێکت لەبەردەستدا بوو، نابێ لە هەڵبژاردندا تەنیا ڕاستگۆیی و ئەمانەت و دەستپاکی لە وەرگێڕاندا بکەی بەپێوەر لە بیرت نەچێ کە دەبێ وەرگێڕانێک هەڵبژێری بۆ ئەکتەرەکانت و بینەرانیش زمانەکەی سادە و خوڕ و ڕەوان و ساف بێ.

لەمەشدا تەنیا ئەو وەرگێڕانانە تێیدا سەردەکەون کە شانۆکاران خۆیان یان باشتر وایە بڵێین ئەکتەران ئەم کارە بکەن. شانۆکاران دەزانن زمانی شانۆ دەبێ چۆن بێ، لەکاتێکدا بە دەگمەن هەڵدەکەوێ کەسێکی ڕۆمانووس یان چیرۆکنووس یان هەر نووسەرێکی دەرەوەی بواری شانۆ هەرچەندە زمانزانیش بێ، وەرگێڕانێکی باش بۆ شانۆ بە ئەنجام بگەیەنێ.

لە هەڵبژاردنی خەونی نیوەشەوێکی هاویندا چوار وەرگێڕانی عەرەبیم لە بەردەستدا بوو کە هەریەکە و تایبەتمەندیی خۆی هەبوو، دەستپاکی و ئەمانەت، شاعیریەت و تێر و تەسەلی زمان، ڕیتم و زمان ڕەوانی، بۆ من ئەوەی سێیەم لە هەمووی گرنگتربوو، چونکە ئەمانەم لە وەرگێڕانەکەی دوکتۆر محەمەد ئەلعەنانی-دا بەدی دەکرد.

گۆڕانکاری لە دەقدا

لەبارەی دەستکاری کردنی تێکستەوە ڕاوبۆچوونی جیاواز هەیە، هەوڵ بدە ڕاوبۆچوونی ڕێژیسیۆرانی خاوەن ئەزموون لەم بوارەدا بزانی، بەتایبەت ڕای مییرهۆڵد سەبارەت بە دراماتۆرگ، چونکە ئەوەندە من بزانم مییرهۆڵد یەکەم ڕێژیسیۆرە کە بە قووڵی و فراوانی باسی دراماتۆرگی کردووە و هەر ئەویش بۆ یەکەم جار زاراوەی ڕێژیسیۆری دراماتۆرگ و ڕێژیسیۆری وەکو نووسەری نمایش بەکارهێناوە، هەروەها ڕاوبۆچوونەکانی پیتەر و برووکیش لە بارەیەوە گەلێ گرنگن. بەبۆچوونی من ڕێژیسیۆر بۆی هەیە دەستکاری تێکست بکا، لێی بقرتێنێ و لێی لابەری، بەڵام دەبێ وەستا بێ و شارەزای بنەماکانی شانۆنامە نووسین و دراماتۆرگی بێ، دەنا تێکستەکە سەقەت دەکات. بە کورتی من لەگەڵ ڕایەکەی پیتەر برووکدام کە دەڵێ لە دەستکاری کردنی دەقدا خۆت بەرپرسیاری، لەوانەیە لە دەقی شەکسپیردا دیمەنێک لابدەی هیچ کار نەکاتە سەر کارەکەت، لەوانەشە وشەیەک لا بدەی هەموو کارەکەت تێک بچێت. کێشەی نێوان ڕێژیسیۆر و نووسەر سەبارەت بەدەستکاری کردنی دەق مێژوویەکی کۆنی هەیە. هەرچۆنێک بێ قەت دیمەنێک لا مەبە، تەنیا لەبەر ئەوەی لێی تێناگەی یان لۆمەی نووسەر بکەی گوایە شتی زیادەی نووسیوە.

پێش ئەوەی نیشانەی زەرب بەسەر دیمەنێکدا بهێنی، بیر لە وەزیفە و ئەرکی دیمەنەکە بکەوە. هەمیشە ئەوەت لە یاد بێ کە ئەوەی ئەو شانۆنامەیەی نووسیوە، بەتایبەت کەڵە شانۆنووسانی وەکو شەکسپیر، مۆلێیر،

ئیپسن، چیخۆف لە دراماتۆرگیدا لەمن و لەتۆ شارەزاترن و حەرفیان بە خۆڕایی دانەناوە.

مەقەستی ڕێژیسۆر

کە دیمەنێکت پێ بەرجەستە ناکرێ، یەکسەر مەیدەرە بەر مەقەست، لەوە ئاسانتر نییە ڕێژیسۆر کاری وا بکا، بەتایبەت لەو دیمەنانەدا کە بەڕواڵەت درامی نین. یان کردار و جووڵەیان تێدا نییە، بەم کارە ڕەنگە لایەنی فیزیکی و دیدەیی (بەصەری) شانۆگەرییەکەت سەرنج ڕاکێشتر بێ، بەڵام بێگومان لەنرخی ئەدەبی دەرهێنانەکەت کەم دەبێتەوە، چونکە شانۆ هونەر و ئەدەبە، تایبەتمەندی شانۆش لەمەدایە.

ڕێژیسۆر پێش ئەوەی مەقەست بەکاربێنێ دەبێ ئاگاداری ئەوە بێ کە ئەو دیمەنەی لای دەبا نرخ و بەهای ئەدەبی چەندە، چەند سۆز و هەست و نەستی ئینسانی تێدایە، ئەو دەستکاری کردنە چەند کار دەکاتە سەر کەسانی ناو شانۆنامەکە؟ ئینجا بەگشتی چەند کاردەکاتە سەر سەرجەمی حیبکەی شانۆنامەکە؟

دووبارەی دەکەمەوە کە دەکرێ دیمەنێک، چەند دیالۆگێک لە دەق لابەری، بەڵام بینەر بەرهەمێکی چەسپ و یەکگرتووی دەوێ. پێم وایە نووسەرانی شانۆ لارییان نییە لەوەی ڕێژیسۆرێکی بلیمەتی وەکو میرهۆڵد دەستکاریی نووسینەکەی بکا، نیگەران بێ.

درامانووسی بەریتانی هاوچەرخ نیک دییر، گلەیی لەوە دەکرد کە چۆن ڕێژیسۆرێکی گەنج شانۆنامەیەکی ئەوی داوەتە بەر مەقەست، منیش باسی ئەوەم بۆ کرد کە مییرهۆڵد چۆن دیمەنێکی لە شانۆنامەی ژیانی کەسێکی لیۆنید ئەندرێیڤی لابرد. سەرەتا ئەندرێیڤ نیگەران بوو، بەڵام پاشان باوەڕی هێنا کە مییرهۆڵد کارێکی باشی کردووە. پاشتر کە شانۆنامەکەی بە چاپ گەیاند، بە گۆڕانکارییەکەی مییرهۆڵدەوە چاپی کرد. لەوەڵامدا نیک دییر گوتی: ئەوە مییرهۆڵد بوو، با شانۆنامەکەی منیش دەرهێنەرێکی بلیمەتی وەکو مییرهۆڵد دەستکاری بکا، نەک ڕێژیسۆرێکی کەم ئەزموون.

من لەمەدا لای نووسەر دەگرم، بیرمە کە لەئەکادیمیای هونەرە جوانەکانی بەغدا بووم، چۆن دەرهێنەرێکی قوتابی شانازی بەوەوە دەکرد کە هاملێتی کورت کردۆتەوە بۆ حەڤدە لاپەڕەی بەدەست و خەت نووسراو. دەستکاری کردنی دەقێک بۆ نمایشێکی سەردەم گەلێ جیاوازە لە شێواندنی ئەو دەقە بۆ هەر مەبەستێک بێ. ئەوەی یەکەم پێداویستی زمانی هاوچەرخی شانۆی سەردەم دەیخوازێ، ئەوەی دووەم ناشارەزایی و کەم ئەزموونی، ئەگەرچی بەشێکی زۆری ئەو شێواندنە بەناوی ئەزموونگەرییەوە دەکرێ، حوکمی بەسەردا دەکا، ئەمیان بە پێی تیۆری نمایش ئەنجام دەدرێ، بەڵام ئەویان لەسەر تیۆری قیرۆسیا دەڕوا، نموونەی ئەویان نمایشەکانی مییرهۆڵد و گرۆتۆڤسکی و باربا و هەندێ بەرهەمی پۆست مۆدێرنیستەکانی ئەمڕۆیە، نموونەی دووەمیش ئەو بەرهەمە کرچ و کاڵانەن کە بەناوی ئەزموونگەرییەوە پێشکەش دەکرێن؟

بێرگمان دەستکاری ماڵی بووکەشووشە دەکات

بە کورتی دەبێ مەبەستێکی ئاشکرا و سوودبەخش و هونەریی لە پشت هەموو دەستکاری کردنێکی دەقەوە هەبێ، لەوانە بۆ نموونە، دەشێ هەندێ لایەنی دەقەکە یان هەندێ دیمەن و ئاخافتنی لەگەڵ سەردەم و کۆمەڵگادا ناگونجێ، خۆ ئەگەر بەشی هەرە زۆری شانۆنامەکە لەگەڵ کۆمەڵگاو ئەمڕۆدا نەگونجێ، ئەو دەمە هیچ بەڵگە و بەهانەیەک بۆ هەڵبژاردنی ئەو دەقە نییە.

لەماڵی بووکە شووشەدا ئینگمار بێرگمان کە یەکێکە لەو ڕێژیسۆرانەی دەق بە پیرۆز دەزانێ، تەنانەت ئەویش لە دیمەنی کۆتاییدا دەستکاری دەقەکەی ئیپسنی کرد، لەگەڵ ئەمڕۆ و ڕۆحی سەردەمدا گونجاندی، کۆتاییەکەی تەواو بە پێچەوانەی کۆتاییەکەی ئیپسن بوو، بەڵام دەستکاری کردنەکەی خۆی لە خۆیدا داهێنان بوو، لە مێژووی شانۆی هاوچەرخدا جێگای دیارە،هەر بەم بۆنەیەشەوە حەز دەکەم ئاماژە بەوە بکەم کە بێرگمان لە پرۆگرامی شانۆگەرییەکانیدا خەت بەژێر ئەو دێڕانەدا دەکێشێ کە لەنمایشەکەدا لابراون، بۆ ئەو مەبەستە شانۆنامەکە سەر لەنوێ چاپ دەکاتەوە و ئینجا بەدەستنیشان کردنی ئەو شوێنانەی کە لە پیشاندانەکەدا نمایش ناکرێن.

بێرگمان دەڵێ هەرگیز شانۆنامەیەکم دەرنەهێناوە تێیدا دژایەتی نووسەرەکەیم کردبێ. منیش دەڵێم با دەستکاری کردنی دەقەکەت لە دژایەتی کردنی نووسەری شانۆنامەکەوە سەرچاوە نەگرێت.

ڕێژیسۆر نابێ یەکسەر مەقەست بخاتە ناو جەستەی ئەو دیمەنانەی کە دیالۆگی درێژی تێدایە، بەو بەهانەیەی

گوایە ئەو دیمانانە درامی نین، یان کردار و جووڵەیان تێدا نییە. ئەو دیمەنانە بەر لە هەموو شتێک بەهای ئەدەبییان هەیە، دراماش تەنیا کردار و جووڵەی ئاشکرا و بەرچاویی نییە.

دەقێکی حیواری کە بەشێوەی درامی نمایش بکرێ، ئەویش هەر درامایە. گەلێ لە ڕێژبسیۆرانی کەم ئەزموون و ئارەزوومەند کە دیمەنێک لادەبەن یان نیوەی کارەکتەرەکانی شانۆکە لادەبەن لەبەر ئەوەیە ئەو دیمەنەیان بەزەحمەت پێ بەرجەستە دەکرێ، یان پێیان وایە دیالۆگی زۆرە و دەبێتە مایەی وەڕس بوون. ئەمە سەد لەسەد وانییە، چونکە بینەر نایەوێ بەردەوام تەنیا تەماشای جووڵە و کردار بکا، بە هەمان شێوەیش نایەوێ تەنیا گوێی لە ئاخافتن بێ.

زۆرجار بۆ ڕێژبسیۆر ئاسانترە دیمەنی پڕ لە کردار و ڕووداو چارەسەر بکا، پتر لە دیمەنی پڕ لە ئاخافتن، هەر بۆیەش ئەو دیمەنانەی کە دەقرتێندرێن بەهۆی زۆری ئاخافتنەوەیە.

نموونەیەک: شانۆنامەی مس جۆلیای ستریندبێرگ لەدەرهێنانی ڕێژبسیۆرێکی عیراقی تەنیا یەک کاتژمێر و بیست دەقەی خایاند، کەچی لە دەرهێنانی ئینگمار بێرگمان سێ سەعاتی خایاند.

لەحاڵەتی یەکەمدا ڕێژبسیۆر زۆربەی ئەو دیالۆگانەی لابردبوو کە کرداریان تێدا نییە و تەنیا گوزارشت لە پێوەندی نێوان جۆلیا و جان دەکەن. چی لە شانۆنامەکە مایەوە، تەنیا ئەو دیمەنانەی کە جان تێیاندا دەخواتەوە و جگەرە دەکێشێ و لەگەڵ مس جۆلیا بەشەڕ دێ، تەنانەت ڕەخنەگرێکی سویدی نووسیبووی: تا ئێستا هیچ نمایشێکی مس جۆلیایەک بەقەدەر ئەم نمایشە شەرابی تێدا نەخوراوەتەوە و جگەرەی تێدا نەکێشراوە.

شەوە و باران دەبارێ

لەبیرت نەچێ دراما تەنیا کردار نییە، زۆر کەس پێی وایە دراما تەنیا کردارە و هیچی دی، زۆر کەس پێی وایە دراما کێشە و ململانێ و پێکدادانە، بێ ئەوەی لەو ڕاستییە تێبگەن کە دراما ئەگەر چاک بگوترێ لە وشەشدا هەیە، ڕاستە کردار زەقترین ڕواڵەتی درامایە، بەڵام زمانی ئەدەبی شانۆیی خۆی لەخۆیدا زمانێکی درامییە.

کاتێ کەڵە ئەکتەری بەریتانی جۆن گیلگیود دەقەکانی شەکسپیری نمایش دەکرد، بە پێچەوانەی لۆرانس ئۆلیڤیە، کەم دەجووڵا و کەمتر جەستەی بەکاردەهێنا، زۆربەمان دەزانین کە ئۆلیڤیە ئەکتەری جەستە بوو. گیلگیود بە گاڵتەوە دەیگوت: من لەشم بەکار ناهێنم، سەرم بەکاردێنم.

ئەگەر گیلگیود گوتبای: شەوە و باران دەبارێ، ئەوە بۆ بینەران بەس بوو، چونکە بەڕاستی لەخەیاڵ و فەنتازیای بینەردا باران دەباری.

کام دیمەنت پێ قورسە، کام دیمەن گەلێ سەختە و پێت وایە بە ئاسانی خۆی ناداتە دەست، ئەگەر بە وردی و بەدڵ و بەگیان کاری لەسەر بکەی ئەو دیمەنە ڕەنگە جوانترین و کاریگەرترین ساتی شانۆگەرییەکەتی لێ دەرچێ.

ڕێژبسیۆر نابێ ئەو دیمەنەی کە بەرجەستەکردنی پێ سەختە و کە پێی ناگات بیقرتێنێ و لایبا، یان چەند دیمەنێک بقرتێنێ بۆ ئەوەی شانۆنامەکە ڕیتمێکی خێراتر وەرگرێ. بە پێچەوانەوە، تا بۆت دەکرێ کار لەسەر ئەو دیمەنە بکە و کاتێکی باشی بۆ دانێ، چونکە زۆر ئاساییە کلیلی شانۆگەرییەکەت لەو دیمەندا بێ و ئەوی لەوێدایە ڕەنگە گەلێ گرنگ و بەنرخ بێ.

بەلابردنی دیمەنێک کە لێی تێناگەیت لەسەرجەمی شانۆنامەکە تێناگەیت، بەتایبەتی ئەگەر شانۆنامەکەت لە نووسینی درامانووسێکی وەستا بێ. بە هەموو ئەکتەر و هاوکارەکانت ڕاگەیەنە کە ئەو بەشەیان ئەو دیمەنەت پێ قورسە بۆیە پێویستیت بە یارمەتی هەموانە. ئەمەش ئەوە ناگەیەنێ کە تۆ چارەسەرت لا نییە و بێ پلانی، بە پێچەوانەوە ئەوە دەگەیەنێ کە تۆ خواستت گەورەترە و بۆ پلەی بەرزتر هەوڵدەدەیت و بە کلێشەو چارەسەری مامناوەندی ڕازی نابی.

ڕێنمایی و تێبینییەکانی نووسەر

تێبینی و ڕێنماییەکانی نووسەر بەگشتی دوو جۆرن، جۆری یەکەمیان ئەوانەن کە دەبێ جێبەجێیان بکەی، دەنا کرداری شانۆنامە بەرەو پێشەوە ناڕوا و شانۆنامەکە لە جێگای خۆیدا دەوەستێ. بۆ نموونە لە شانۆنامەی یاری بە ئاگری ستریندبێرگدا، لە دیمەنی نزیک کۆتاییدا هاوڕێی خێزانەکە کابان ماچ دەکا، مێردەکەی دێ بەسەردا و هەردووکیان ژنەکە و هاوڕێیەکەی دەشڵەژێن، ئەم کردارە گرنگە و نووسەر بەسەر ڕێژبسیۆردا دەیسەپێنێ و پێی

دەگوترێ تێبینی پێویست یان ئیجباری، واتە ئەگەر ڕیژیسیۆر کتومت جێبەجێی نەکا، ڕووداوەکانی ناو شانۆنامەکە دەوەستن و ناڕۆنەپێشێ، بەڵام زۆربەی نووسەرانی شانۆی مۆدێرن بەوەوە ناوەستن، تێبینی و ڕێنماییەکانی خۆیان لەبارەی هەموو وردەکارییەکەوە دەنووسن. ئەم شێوازە بەتایبەتی پاش سەرهەڵدانی ڕیالیزم و نەتورالیزم پەرەی سەند. شانۆ نووسانی کلاسیک خۆیان لە قەرەی ئەم وردەکارییە نەدەدا، ڕەنگە لەبەر ئەوە بێ کە زۆربەی زۆری نووسەرانی شانۆی کلاسیک هەر خۆیان ڕیژیسیۆری شانۆنامەکانی خۆیان بوون، ئەمە سەرەڕای ئەوەی شانۆنووسانی کلاسیک کەمتر خۆیان لە قەرەی وردەکاریی ڕۆژانە دەدا پتر خۆیان بە شتە جەوهەرییەکان و ناوەرۆکی شیعرییەوە دەبەستەوە.

هەر چۆنێ بێ ڕیژیسیۆر ناچار نییە تێبینییەکانی نووسەر ڕەچاو بکرێ، مەگەر خۆی زۆری پێ باش بن یان بەلایەوە سوودبەخش بن.

ئەوە لەبەرچاو بگرە کە زۆربەی ئەو تێبینیانە پاش پیشاندانی شانۆنامەکە نووسراون و بەشێکی زۆریان زادەی کاری ڕیژیسیۆرێکی دیکەیە، کە بەهیچ پێوەرێک ئەوە ناهێنێ دارێژێنرێنە ناو کارەکەی تۆوە. ئەو نووسەرانەی کە تێبینی و ڕێنمایی خۆیان لەبارەی هەموو شتێکی ورد و درشتەوە تۆمار دەکەن، ئەو نووسەرانە پێ بزانن و پێ نەزانن، دەیانەوێ ڕۆڵی ڕیژیسیۆر ببین، بەڵام لە شانۆی هاوچەرخدا بەدەگمەن ڕێک دەکەوێت نووسەر ڕیژیسیۆرێکی بەهرەدار بێت، تەنانەت گەلێ لە درامانووسان کاتێ کە خۆیان شانۆنامەکانی خۆیان دەرهێناوە، شکستیان هێناوە، لە ڕاستیدا نووسەران بە دەستنیشان کردنی ورد و درشتی شانۆنامەکانیان بێ ئەوەی بە خۆیان بزانن، دەرگا و پەنجەرەکانی خەیاڵ لە ڕووی ڕیژیسیۆر و ئەکتەر و سینۆگرافیشدا دادەخەن، بۆیە بەگشتی خۆبەستنەوە بەو ڕێنماییانە بەزۆری زیان بەخشە و ڕیژیسیۆر دەبەستێتەوە. ئاگاداری تێبینەکانی نووسەر بە، بەڵام مەبە بەکۆیلەی.